

Kirke og embede hos Poul Helgesen¹

Af Stine R. Sylvest

Poul Helgesen tillægger det kirkelige embede stor vægt. Det har Poul Helgesen forskningen ikke altid været enig i, men at han har haft afgørende betydning for reformationen i Danmark er alle enige om.

C.T. Engelstoft mener ikke, at Poul Helgesen tillægger embedet nogen særegen betydning, og paven får i Engelstofts udlægning af Poul Helgesens embedssyn overhovedet ingen specielle rettigheder. Romerkirke og pave bliver et samlet hele i hans fortolkning af Poul Helgesen. Engelstoft får dermed Poul Helgesen til at passe ind i sin teori om, at Poul Helgesen er meget mere "luthersk" end en karmelitermunk burde være, og viger således ikke fra Poul Helgesens lidet flatterende rygte som "vendekåbe".²

Ludwig Schmitt behandler i samme århundrede samme emne, men han når til et andet resultat. Hos ham bliver Poul Helgesen fremstillet som teologisk på linie med Eck, og dermed den gængse romersk-katolske embedsopfattelse.³

J. Oskar Andersen kommer i sin bog "Paulus Helie 1" også ind på Poul Helgesens embedsforståelse. Han mener at finde den uklar og vaklende. Poul Helgesen repræsenterer for J. Oskar Andersen en overgangsteologi som ikke formår at drage konsekvenserne af de opstillede principer, i alt fald ikke af førsteprincippet. Hans forsøg på at forene skrift- og kirkeprincippet peger unægtelig også på, at P. H. ikke sad inde med den egentlige systematiske teologs trang til teoretisk klarhed.⁴ Med det udsagn minder J. Oskar Andersen meget om Engelstoft. J. Oskar Andersen fremhæver dog bibelhumanismen, som Poul Helgesen er beslægtet med, som en positiv forberedelse for den egentlige reformationsbevægelse og antyder dermed noget centralt i de senere prædikanter kristendomsopfattelse. Men opfattelsen af Poul Helgesen som "vendekåbe" forkastes ikke.

Niels Knud Andersen kommer i sin doktordisputats fra 1954 "Confessio Hafniensis" også ind på embedssynet hos Poul Helgesen.⁵ Han finder, at det ikke er det aktuelle embede og den aktuelle kirke, der er autoriteten for Poul Helgesen, men derimod anlægger

han en kvalitetsvurdering af de kirkelige autoriteter. Han nævner desuden Poul Helgesens store vægtlægning på gejstlighedens pligter fremfor dens rettigheder. Poul Helgesens ivren for en bedre præstevuddannelse nævnes også. Alligevel kommer det ikke helt til udtryk, hvor vigtigt embedet er for Poul Helgesen.

Embedet og kirken er tæt forbundet, og sammen har de modstået hårde angreb, men stod nu overfor det alvorligste af dem alle. Man kan spørge sig selv, hvordan det kan være at en så kritisk stillingtagen fra Poul Helgesens side ikke førte til et brud med den romersk-katolske kirke.⁶ Svaret er enkelt og på sin vis yderst forståeligt. Udenfor den romersk-katolske kirke findes frelsen ikke: "Wærre er then, i huore helligt leffnett hand synis att leffue, som giffuer seg fra kirckins samfwnd, oc falder ij affskiörd oc partiisk handell, end then som wreenlige leffuer, men dog wnder Christelig lerdom, oc enighedtz lydlilse, Fordi att wnder kirckins samfwnd oc enighedtz lydlilse, er syndtz forladilse oc afflösning, som icke findis i theris selschaff ther ere fra then menige Christen kirckis samfwnd wdwiiste oc affskaarne".⁷

Den kirke som Poul Helgesen ikke vil bryde med, er dog en kirke der trænger til reformer indefra. Autoriteten til disse reformer skal findes i Skriften, men det samme mente Luther, Erasmus af Rotterdam og Zwingli i Zürich. Det er således nødvendigt at undersøge, hvad *Skriften* mere præcist dækker over hos Poul Helgesen. At Skriften tildeles en stor autoritet læses i "Svar til Kong Gustav", hvori han erklærer, at han har en så stor tiltro til Skriften, som er det Kristus selv der taler med en levende røst. I "Mod Malmøbogen" skriver han endog, at han er parat til at vige for alle, som med Skriften i hånd kan modbevise, hvad han hidtil har troet. Men sætter Poul Helgesen virkelig Skriften så højt, at den næsten bliver eneste autoritet? Poul Helgesen er også, hvad dette emne angår, svær at blive helt klog på, da han ikke har udgivet et samlet værk om sit autoritetssyn. Han begrunder dog Skriftens autoritet med, at den er inspireret af Helligånden, som åbenbarer sandheden. Dermed bliver Skriften ikke kun det døde bogstav, men rent faktisk alt hvad Gud har åbenbaret, Guds ord. Om kirkefædrene Cyprian, Hieronimus og Augustin skriver Poul Helgesen: "wor then Helliand thennom saa bijstandig, ath hand lod thennum icke fare wild, till hwilcket theris hellige leffnet er oss een klar bewijssningh oc vnderskede."⁸

Hvad Gud har ladet åbenbare for to tusinde år siden, er ikke mere eller mindre sandt end, hvad Gud har ladet åbenbare for to hundrede

år siden: "Thi haffuer cristhet folk then mening, att huess Gudt haffuer sandelige obenbaridt for hwnderdt eller ii hwnderd aar, er sandelige Gudtz ordt som thet war obenbaridt for i twsinde aar, oc thet som obenbaris nw eller her effter, bliffuer saa wisselige Gudtz ordt, som then lerdøm thet war obenbaridt the hellige Aposteler, oc andre Gudtz hellige Propheter som haffuer ført Guds budtskaff."⁹

Poul Helgesen har dog lige inden denne udtalelse skrevet, at han godt ved, at alt det der kaldes åbenbaring og skrifter, som ikke er bibelske skal granskes nøje. Det som strider med Bibelens ord skal forkastes, men det som ikke direkte strider imod den, skal agtes og tages for Guds ord. Dermed åbnes der op for en meget fri Bibelfortolkning. Denne tolkning er en nødvendighed, set fra Poul Helgesens synspunkt. Skriften er i sig selv dyb og uklar, ja den kan til tider være tvetydig. De steder hvor Skriften er totalt uforståelig for mennesker, skal man henvende sig til de steder hvor Helligånden ellers har udtrykt sig, og dermed bede den blive sin egen fortolker. Helligånden spiller altså for Poul Helgesen en yderst central rolle. Den er ophavsånd til både Bibelen, skrifter af kirkefædre og til åbenbaringer. Den skal fortolke sig selv ud fra sin egen formidling, og dermed bliver forskellen mellem åbenbaring udenfor Skriften og fortolkning af selve Skriften svær at få øje på. Begreberne bliver flydende.

Th. Lyby Christensen har inddelt fortolknings- og åbenbaringsskil-
derne hos Poul Helgesen i tre hovedgrupper:

1. Den kirkelige tradition.
2. Koncilieafgørelser.
3. Karismatiske enkeltpersoners liv og lære.¹⁰

Den kirkelige tradition defineres som summen af lærepunkter og anvisninger overgivet kirken af Kristus og apostlene ved siden af Skriften, overleveret af aposteldisciplene og de oldkirkelige fædre, senere nedskrevet og bevaret af kirken. Poul Helgesen fremstår her som den gode humanist, der søger tilbage til kilderne. Han har en stor respekt for de oldkirkelige skrifter, ikke mindst på grund af deres tidsmæssige nære forbindelse med Kristi egen tid.

Helligånden styrer kirken, og kirken er et mønster på det perfekte fællesskab. Der er altså noget der er blevet skrevet ned næsten samtidig med "Det nye Testamente", som har lige så stor læreautoritet som de bibelske skrifter har. Skrift og tradition bliver forenet: "Som thet er icke altsammen scrifften modstandigtt thet icke findis

wdi scriffthen, saa er oc møgett skicket oc indsætt wdaff the hellige apostele oc wedtaget aff then menige christen kircke, som icke findis obenbarlige wdi scriffthen, ther nw kaldis then hellige scrifftht, men dog wdi kirckins bøger som ere wdgangene aff the hellige apostolorum discipele, som wore hellige martijres Gudtz drabelige mend, oc Christi wduolde leemmijr. Oc fordi haffuer ieg sliig tro oc mening, att then samme tro oc lærdom, som war wdi then hellige kircke for wden blott oc bar scrifftht, lode the scrifftelige optegne wdi bøger, paa thet att christelig lærdom, sætt, oc skick, schulde icke komme ij glemme oc forsømmilse"¹¹

Senere fremkom forfaldet i kirken. Her skelner Poul Helgesen mellem kirken som sådan og de enkeltpersoner som befinder sig i den. Disse repræsentanter kan godt være syndige og misbruge deres embede. Kirken som kollektiv derimod vil, ligesom i den første tid, ikke blive svigtet af Gud. Hvis der opstår strid i kirken, må den menige kristendom forsamles ved Helligåndens råd der fastlægger og underviser om alt. Der skal indkaldes til koncilium: "Thij gørs behoff wdi saadan leijlighed, ath menige christendoms raad forsamles wdi then Helliand, ther altingh beramer, oc wnderwijss nar behoff gørs, oc alting er aff nød. Men ij kettere lade eder icke saa tycke, fordi ath i annamme saa møget aff schriffthen, som edher lyster."¹²

Konciliet har sin autoritet i Bibelen, nærmere bestemt Mat. 18.20, *I huar som helst two eller tree ere forsamblede wdi mijtt namffn, ther scall ieg wære mijtt iblantt thenom.*¹³

Koncilierne er altså også inspireret af Helligånden. En konflikt mellem Skrift og koncilieafgørelser er således umulig, da der opstår en cirkelslutning. Skriftens rette tolkning er altså lig med konciliets tolkning, og oven over det hele beskytter Helligånden mod enhver form for fejlslutninger.

Spørgsmålet om, hvilken læreautoritet kirken sidder inde med, ifølge Poul Helgesen, har været yderst omstridt indenfor Poul Helgesen forskningen. Th. Lyby Christensen har foretaget en gennemgang af de tre mest forskellige synspunkter angående dette spørgsmål, og de vil kort blive gengivet her. På den ene side står C. T. Engelstoft, der mener at Poul Helgesen ikke tillægger kirken nogen egentlig læremyndighed. Han erkender, at konciliet er højeste autoritet i spørgsmålet om skriftfortolkning, og han ser også Helligåndens bistand dertil. Alligevel ser han koncilieafgørelserne som udslag af kirkefædrenes rent menneskelige visdom, skriver Lyby Christensen. Konciliet er ikke inspireret, og har således ingen læremyndighed og in-

gen mulighed for at formidle åbenbaringer. Engelstoft tillægger heller ikke paveembedet nogen læremyndighed hos Poul Helgesen, ifølge Lyby Christensen. Modsat dette standpunkt står Ludwig Schmitt, der som romersk-katolsk Poul Helgesen forsker, giver en ekstra dimension i den danske forskning, da det her er en tysk romersk-katolik, der tolker en dansk romersk-katolik. Schmitt regner Skriften, traditionen og enkeltpersoners åbenbaringer med til Poul Helgesens troskilder, men derudover har paven og koncilier også læreautoritet og må deraf også have del i troskilden. Bortset fra åbenbaringerne, som Schmitt ser som en undskyldelig fejltagelse, er Poul Helgesen helt på linie med den gængse romersk-katolske opfattelse. J. Oskar Andersen er mere nuanceret i sin gennemgang af Poul Helgesen og hans forhold til koncilier, men dermed også meget sværere. Problemet er igen forholdet mellem kirken og dens enkeltpersoner og spørgsmålet om, hvad der er sand kirke eller ej. Normalt tillægger J. Oskar Andersen ikke bisper og paver andet end styrende myndighed hos Poul Helgesen. De er altså ikke ufejlbare, hvilket tydeligt kommer til udtryk i de mange hårde udfald, Poul Helgesen har angående misbrug af embedet. Poul Helgesens personlige skøn ud fra Bibelen og kirkefædrene sætter således automatisk en begrænsning af det kirkelige embede. Men så enkelt bliver det ikke når vi kommer til spørgsmålet om koncilierne.¹⁴ J. Oskar Andersen opfatter Poul Helgesens mening således, at Helligånden leder konciliets afgørelser, *vel at mærke, naar de bøjer sig for Skrift og apostellære og giver denne fasthed ved forklaring eller ved bud, som virkelig fremmer Guds bud i Skriften*.¹⁵ Dermed er vi tilbage ved det individuelle skøn, en tolkning Lyby Christensen ikke er enig i. Det overordnede problem for alle tre forskere er at de vil prøve at finde overensstemmelse mellem det, at Poul Helgesen forsvarer autoriteten hos en kirke, som han samtidig revser efter alle kunstens regler. Lyby Christensen formulerer det således: "Hvis Paulus Helies bibelhumanistisk-pietistiske censur over den empiriske kirke virkelig giver som resultat, at den har svigtet sit grundlag - hvilket Andersen anser for en mulighed -, så kan man kun fastholde det realistske kirkebegreb - hvilket Andersen anser for en nødvendighed - ved at lade Paulus Helie stå i et valg mellem at blive i frelsesanstalten, hvor nådemidlerne forvaltes, og således anerkende en falsk og kættersk kristendomsforkyndelse - eller at bryde med kirken for at praktisere ægte kristendom, hvorved han forspilder mulighederne for frelse."¹⁶

Lyby Christensen giver til dels J. Oskar Andersen ret i, at sådanne dilemmaer kan forekomme hos Poul Helgesen, men han mener ikke, at vi i dette spørgsmål behøver at være i et dilemma. Den kristne kirke kan godt både være et åndeligt rige styret af Helligånden, og et fællesskab bestående af syndige mennesker. Så i stedet for at skelne mellem aktuel og egentlig kirke, kan man skelne mellem kollektiv og individuel. Poul Helgesen tildeler kirken den fulde autoritet, men kun hver gang den optræder som en samlet kirke, for der er Helligånden tilstede og afgørelserne autoritative. Også nutidige karmelite-re ser intet uløseligt dilemma mellem Poul Helgesens revselse og samtidige forsvar af den romersk-katolske kirke. Emnet er blevet behandlet af *Gondulphus Mesters*: "Helie does not give priority to the Church over scripture, decidedly not if by "Church" is meant the Church of his day. The Church in her interpretation of the doctrinal teaching is always subject to that of the apostles. She must submit to scripture and the teaching of the primitive Church. Helie always make a clear and sharp distinction between the Church of the first centuries and that of his own day".¹⁷

Kirken får altså ikke tildelt nogen selvstændig magt af Poul Helgesen over Skriften, men hvad der er mere interessant er, at Poul Helgesen kun i den tidlige kirke finder autoriteter. Apostlene, martyrerne og kirkefædrene er dem som skal adlydes. Hele den middelalderlige tankegang er for Poul Helgesen uden grundlæggende betydning, kun Bernhard og Birgitta af Vadstena får tildelt autoritet, og det kun så længe de holder sig indenfor kirkens rammer. Ifølge Poul Helgesen er kirken på hans egen tid blind, og årsagen til det er tilsidesættelsen og misbrugen af de Hellige Skrifter, ignoreringen af de kirkelige fædre og af levemåden i den apostolske kirkes tid. De *sinciora studia* som bringer en i kontakt med oldkirken må sættes i centrum. *Pia eruditio* som skal til for at forny teologien findes i den kristne humanisme, hvis ledende skikkelse er Erasmus. Kirken skal fornyes ved hjælp af bedre uddannelse, ligesom Erasmus også ønskede, og Poul Helgesen levede selv op til dette ved sin undervisning på Københavns Universitet. Trods denne ensidige interesse i den apostolske kirkes tid, *one-sided interest* som Gondulphus Mesters skriver, brød Poul Helgesen aldrig med den romerske kirke. Trods kirkens forfald, forbliver den Kristi kirke, fordi den altid har støttet sig til den traditionelle lære, og fordi kirken altid har haft fromme personer blandt sine medlemmer. Kirkens lære har aldrig været kættersk, og kan aldrig blive kættersk, fordi kirken altid bliver ført af Helligånden. Poul Helgesen identificerer gentagne gange

Kristi kirke med den romerske kirke, og utallige gange beskriver han paven som Kristi stedfortræder på jorden. Et brud med den romerske kirke, forsætter Gondulphus Mesters, er for Poul Helgesen en dødssynd og ulydighed mod paven er altid af det onde. Lige efter skriver Gondulphus Mesters dog, at Poul Helgesens meninger om paven er vage og svært definerbare. Efter hans mening ser Poul Helgesen mere paven som en leder end som en lærer. Han konkluderer, at Poul Helgesen hælder mest til koncilieafgørelser i læremæssige spørgsmål, da paven ikke altid behøver at være ufejlbar, hvad læren angår.¹⁸ Lyby Christensen og Gondulphus Mesters er altså enige i deres fortolkning af Poul Helgesens kirkesyn. Begge lader Poul Helgesen skelne mellem to kirkebegreber. Et begreb når talen falder på den kollektive kirke med rødder helt tilbage til apostlenes dage og et andet begreb, når vi taler om individuelle medlemmer af kirken, som både kan være et gode for kirken, men sandelig også et onde. Det er disse sidstnævnte som Poul Helgesen går så skarpt i klinch med, og som han ønsker at fjerne fra kirkens rækker. Det være sig både paver, munke, præster, biskopper og verdslig indblanding.

Som en tredje gruppe har vi til sidst *de karismatiske enkeltpersoner*. Det dækker alt lige fra apostle til personer samtidige med Poul Helgesen. Disse er særligt udvalgte af Helligånden, og formidler, ligesom koncilierne, en fortsat åbenbaring. Poul Helgesen lægger ikke vægt på, om de er godkendt af kirken, kun på deres liv og levned. Et virkeligt fromt liv kan nemlig kun føres ved hjælp af Helligånden. Eksempler herpå er Birgitta af Vadstena, som Poul Helgesen tillægger stor vægt. Erasmus af Rotterdam har også Helligånden, mener Poul Helgesen, selvom Erasmus blev udsat for stor kritik fra kirkelige-konservative kredse. Men selvfølgelig regner Poul Helgesen ikke med, at disse personer ikke kan godkendes af kirken, det ligger underforstået i hans krav til deres kristne livsførelse. Det er også i denne kategori, at pavernes læreautoritet kommer til orde. Paver der havde levet et godt fromt kristenliv, talte nemlig med i gruppen af personer med særlig karismatisk kraft. Især martyrpaverne bliver fremhævet af Poul Helgesen, da mange tusinde helgener gennem mange år har tilkendt dem magt som Kristi statholdere. Lige efter skriver han: "Nar ieg tall om the hellige mendt som ere Martijres oc Confessores huess sætt oc skicke som findis for wdhen alt wildt oc gheridhdt, skickede alsomeniste Gudt till loff, oc till een skerm oc forwarssill modt syndt oc syndig orsage, som er besynderlige bøner och faste, ther haffue sijn førsthe begyndilse och røder aff then hel-

lige schriftt".¹⁹

Umiddelbart kan disse tre forskellige læreautoriteter godt synes at være i modstrid med hinanden. De to første er meget kirkeligt orienterede, hvorimod den sidste gruppe godt kan medføre en stor del subjektivisme. Man skal her huske, at Poul Helgesen ikke var systematiker, men for alle tre grupper, har lagt vægt på Helligåndens indflydelse. Den er hans røde tråd i synet på, hvem der besidder retten til at tolke Skriften. Der er ingen tvivl om, at Skriften spiller en stor rolle for Poul Helgesen. Men en ren renæssancehumanisme med den enkle melding "tilbage til kilderne", er nok en forenkling i Poul Helgesens tilfælde. Jeg er tilbøjelig til at give Hans Peters ret når han skriver: "men sikkert har han i Skriften og i skriftteologien set en kilde til "erudita pietas og pia eruditio".

En ny fromhed har sikkert været Helies første mål, og den nye præsteuddannelse, der gik ud fra skriftteologien, skulle bidrage til at genoprette en kristen fromhed".²⁰

Problemet for Poul Helgesen, som også gjaldt for andre der ønskede at reformere, var at han samtidig med, at han revsede den romersk-katolske kirke så meget blev slået i hartkorn med den ulmende reformation i Danmark. Det betød, at Poul Helgesen så sig nødsaget til at rette skytset mod to yderligststående fløje. Den teologisk og moralsk forfaldne romersk-katolske fløj og på den anden side den nye kætterske fløj, repræsenteret ved malmøreformatorerne og Hans Tausen. Det må have været et hårdt slag for Poul Helgesen at se sine gamle studerende og forhenværende karmelitermunke stående som de bærende kræfter i kampen mod den romersk-katolske kirke.

Dette "trekantsdrama" kommer tydeligst til udtryk i "Mod Malmøbogen". Her opstiller Poul Helgesen "de tre veje". To dårlige og én god.²¹

Den første vej består af de som er faldet fra den gamle kirke og nu træder al kristendom under fode. De foragter det gamle, som om det aldrig havde fulgt hverken Guds råd eller vilje. Alt forkaster de både embede, magt, befalinger, dyd, agt, hæder, ære, kristelig skik og ordinantser.

Den anden vej er stik modsat. Der foragtes alt nyt, og alt det gamle forsvares, både det gode og det onde, synd og dyd. Man overser misbrugene og vildfarelserne, som ellers er tydelige. Sålænge noget har været en del af skikken i lang tid holder man ved det. Der udover forsvarer man udvortes gudsyndelse med at "det plejer vi at gøre". Der læses, synges, bedes, våges, fastes og arbejdes, men alli-

gevel mangler der kærlighed, gavmildhed, renhed, miskundhed, fromhed, salighed og retsindighed, som dog er de dyder der betyder noget. Poul Helgesen skelner skarpt mellem de udvortes sekundære ting og de indre primære dyder, hvilket stemmer godt overens med hans ønsker om at stramme op på kirkens folks moral.

Den tredje vej findes som alternativ. Den består af gode retskafne mænd, der besidder evnen at holde tungen lige i munden. De giver det ære og magt, som er kristeligt og retfærdigt. Det, der er ukristeligt og uredeligt, såsom gerrighed og misbrug i kirken, opfordrer de til at blive fjernet eller forbedret. Poul Helgesen understreger her tydeligt at kirken trænger til en reform, således at syndige handlinger fjernes og kristen skik genindføres.

Det er denne tredje vej Poul Helgesen ønsker at få gjort almen blandt kirkens mænd, og det er som repræsentant for en sådan, Poul Helgesen skriver "Mod Malmøbogen". Dermed håber han, at mange gode mænd må finde den rette vej igen, men at kalde ham "vendekåbe" for dét, er en misforståelse af kernen i Poul Helgesens teologi.

Tværtimod viser det sig, at Poul Helgesen ikke accepterer forfaldet og misbrugene i kirken, og samtidig ikke ønsker at Luther skal have lov til at ramme kirkens grundstamme: "Om ther findis en syndere blant then menige kirckis klerckerij, ther wij daglighe begræde, oc sancta Birgitta haffuer merckelige giffuet till kende, icke er fordi then gantsche cristhends tro oc lerdom forbijstridt. Om nogre gerige mendt haffue mijsbrwget then christen kirckis sætt schicke oc magt, icke bør fordi hennis sætt schicke eller magt, at foractis eller bespottis, men thet scall forbædris som brwt er, oc her effter rettellige brugis som tilfornet er misbrwget. Saa bør oss at handle met Gudt oc then cristen kircke, at wij bædre synderne, oc beholde dog then tro oc lerdom, ther Gudtz søn haffuer stadtfest met sith eghet blodt, som han wdstiørte for alle sijne wdwolde børn"²²

Poul Helgesen mener tydeligvis at Luther i og med sit brud med Rom (eller Roms brud med ham) har mistet sin ret til at anklage kirken og dens folk. Poul Helgesen derimod forsvare kirken, men han gør det ved at prøve at styrke den indefra. Bemærkelsesværdigt er det hvor lidt Poul Helgesen gør ud af at skrive om *gejstlighedens* ret og magt, og hvor meget han gør ud af dens pligt og agt. Dette kan hænge sammen med at der allerede er gjort så meget ud af magten, og det netop er magtmisbrug og uret Poul Helgesen vil til livs, eller at han ikke synes gejstligheden er nogle specielle mennesker. Det

kan selvfølgelig også være fordi det er helt naturligt for Poul Helgesen og hans samtid at gejstligheden skyldes respekt og ære, som bærere og formidlere af kirkens Skrifter og Tradition.

Præster nævnes dog som nogle der skyldes lydighed, som var de Jesu Kristi apostle. Til gengæld har de pligt til at tjene og gøre godt ligesom alle andre mennesker, og noget mere i selskab med andre folk. For præster har pligt til at være gode forbilleder, således at flere kan blive bedre og udføre næstekærlige gerninger: "Oc ij sandhed att siige tha kiøber presten dyre nock huess rettighed hand haffuer mett sijn almwge, nar hand offte scall tiene siwge folck wdi lærdom, raad, wnderwiisning, scrifftemaall, oc andre sacramentt, mett stor fare, som attskiellig siwgdom oc kranckhed haffuer met seg. Haffuer then krancke pestilentze, pocker, krefftt, spijdalsche, eller huess andre besmijttelige oc wederstyggelige siwgdomme, som mange ere till, tha scall iw presthen wære till stæde, oc scall fordi offte gaa wdi then stanck, oc forgiifftige lucktt, ther een anden schulde neppelige giøre for altt sith arffue godtz. Oc fordi haffuer ieg sliig mening oc tycke, oc thet icke forwden scrifftt oc skiell, att ther som lyckin giiffuer oss gode oc dwuelige prester, tha kand thenom aldrig giøris meer end fyldist, wære seg ænthen mett tiende, offijr, eller anden reedtzle."²³

Hvis præsten udfører sit hverv således, og lærer og prædiker evangeliet, er tiendebetaling en selvfølge. Præsten er menighedens tjener, og bør som sådan modtage en ordentlig betaling, ellers ville han ikke være i stand til at hjælpe og trøste. Der opstår på en måde et ligeværdigt, gensidigt forhold mellem præst og menighed ved tiendebetaling. Menigheden giver præster den skyldige tiende, og præsten giver menigheden, hvad den har behov for.

Hvad angår præsteægteskabet har der ikke altid været enighed op gennem kirkens historie. Poul Helgesen mener at kunne finde en linie op til pave Pelagius (579-590), hvor kirken både havde gifte og ugifte mænd. *Giiffte som prestedømmett fantt giiffte, wgiiffte som prestedømmett fantt wgiiffte*²⁴. Fra apostlenes dage af har præster ikke måttet gifte sig, hverken om de var ugifte eller om de blev enke-mænd. Men fra Pelagius' af begyndte den regel at blive almen, at ingen skulle kunne blive præster medmindre de var ugifte.²⁵ Poul Helgesen lader ikke til at have noget grundlæggende imod at præster er gifte, men han vender sig på samme tid skarpt imod at præster gifter sig. Det vil sige han er på linie med den tidlige kirkes forhold, den periode af kirkens historie som Poul Helgesen i det hele taget hælder mest til. Ligeledes bruger han Paulus som sin autoritet med ud-

gangspunkt i dennes brev til Timotheus og Titus.

Sålænge præster agtes og æres vil kætteri ikke kunne finde ståsted blandt almindelige kristne. Men hvis enten tiendebetalingen udebli-
ver eller præster ikke yder den pligtige hjælp til sognet, så lurar fa-
rerne. Dog forsvarer Poul Helgesen præsterne med, at hvis der fin-
des folk i kirken der har misbrugt deres rigdom, så er det som regel
gjort af de personer, der er blevet indsat af en verdslig magt.²⁶

Hvis vi så vender os til *biskopperne*, har Poul Helgesen en klar for-
ståelse for, hvorfor disse er nødvendige for kirkens enhed. Der fand-
tes rigtignok en tid, hvor kirken blev styret af præster, som hver for
sig var en slags biskop for sit eget sted. Men dette skabte splid me-
nighederne imellem, da en menighed pludselig kunne føle sig bedre
end en anden. Præsterne begyndte at konkurrere med hinanden om,
hvem der var discipel af hvem, og om hvem der havde mest ret og
var mest "kristen". Præsternes autoritet blev svækket af disse stri-
digheder, og kirkens enhed blev truet. Derfor blev én sat til at være
over alle andre, og han blev kaldt biskop. Således skulle det sikres
at ikke alle bare fulgte deres eget hoved, men at hele områder og
lande skulle lægges i en god mands hænder. Denne biskop skulle
dernæst føje sig efter den øverste biskops ordinants og skikke, og
han skulle kaldes ærkebiskop. Over dem alle skulle den romerske
biskop, paven, være. Ordningen verificeredes af Clemens, der hæv-
der, at allerede Peter foreslog dette. I alle større byer skal der være
en biskop, og kun en. I de små byer og landsbyer skal der derimod
ikke være biskopper, for det vil bevirke, at biskoppens navn og em-
bede bliver *formøghet almennigt*.²⁷ Ved at have fordelt ansvar og
opgaver, som beskrevet, sikres at alle Jesu Kristi lemmer kan være
og gøre ét, ligesom Jesus Kristus er og gør et med sin himmelske
far. Hver evig eneste gang denne enighed er blevet brudt i kirken,
har det straks ført sekter og partidannelser og det deraf følgende
kætteri med sig.²⁸

Ligesom messedrenge er præsten lydighed skyldig, er fyrsten kej-
seren skyldig. Men både messedrenge, præster, almindelige menne-
sker, hoffolk, fyrster og kejsere er alle sammen skyldige at lyde bi-
skoppen og være lydøre overfor ham. Biskoppen skal lyde Kristus
og Kristus sin himmelske far. Hvis dette blot blev fulgt, og alle le-
vede op til deres embedes krav ville enigheden være bevaret.²⁹

Det er tydeligvis et emne der ligger Poul Helgesen meget på sinde,
da det gentages, understreges og fastholdes, trods alle udfaldene
mod de biskopper, der ikke lever op til embedets pligt. Samme emne

bruger han megen plads på i sit svar til Hans Mikkelsen fra 1527. Biskopperne skyldes lydighed ligesom Jesus Kristus, da de har omsorg for sjælene og skal gøre regnskab for dem hos Gud.³⁰ Brevet her er et skarpt udfald mod Hans Mikkelsen, som set fra Poul Helgesens synspunkt ikke kun er en luthersk kætter men også en landsforræder, der valgte at følge den afsatte Christian d. 2. i landflygtighed. Poul Helgesen er vred, og fronten er klart trukket op mod kætteren Hans Mikkelsen. Når man tænker på, hvor syndig en verden vi lever i, skriver Poul Helgesen, kan man faktisk kun forbløffes over, hvor gode biskopperne er. Men at der findes syndige biskopper skulle ellers ikke have overrasket nogen, *aff syndige foreldre fødte sindige fooster*, har Poul Helgesen noteret i margen.³¹ Endnu mere direkte bliver han i det følgende: ”Tw sier aff ét gammilt had oc homodigt hierthe, inghen wære Bisp, vden hand stedtze predicker Guds ord. Men hwore kand thin gamle graa kettere thet bewijsse, ath hand scal thet sielff personlige gøre, dog thet ware wel got ath han saa giorde, om han icke haffde andre ther thet paa hans wegne gøre kunde”.³²

Ligesom en konge har ansvaret for at landet har fred og at loven overholdes, bør også en biskop lyde Guds ord til dets fremgang. Men da en konge ikke kan være alle steder på en gang i egen person, har han derfor hjælpere til sin rådighed så som fogeder og embedsmænd. Således kan en biskop heller ikke være overalt, og derfor findes prælater, præster og munke, som hjælper ham. Men en konge roses når han opsøger rigets bedste til sin støtte, og hvis de udfører et godt stykke arbejde tildeles kongen en del af æren derfor. Burde man ikke på samme måde, når en af biskoppen fremdraget mand prædiker og lærer Guds ord til sjæls frelse, takke biskoppen for dette, i stedet for at bebrejde ham?

At Poul Helgesen andre steder i sine skrifter, for eksempel i ”Skibykrøniken”, selv tager fat på biskoppernes til tider mangelfulde evner til at prædike og vælge teologisk uddannede folk til gejstlige embeder, betyder ikke at Poul Helgesen skifter mening om embedet. Man må blot huske, hvilken front, det er, Poul Helgesen skriver imod. Her er det en frafalden, kætter, og ligesom Luther mistede sin ret til at klage over folk i kirkens embeder, da han brød med den samme kirke, således har også Hans Mikkelsen mistet sin ret.

Biskoppen skal lede kirken og hjælpe fyrster at styre kristent og godt. Den bedste stat, det lykkeligste land er der, hvor fyrsten lader sig undervise af prælaterne. Hver gang en fyrste af gerrighed eller

lignende tror at se sig en fordel af at forlade biskoppens råd og følge sit eget hoved, er det gået galt. Det har betydet nedgang i antallet af kristne og styrkelse af antallet af kættere. Ja Gud kender antallet, Gud for hvem intet er skjult.³³

Biskopperne skal også udvælge præsterne. Ikke for at fremhæve deres egne venner, men for at det kan blive de gode og fromme mænd, som pålægges embedet til dets gavn. Hvis biskoppen udnævner, er det højst sandsynligt at både alder, fromhed, gavmildhed, spagfærdighed, visdom, lærdom, sparsommelighed og også renhed og kyskhed bliver taget i betragtning. Idealet eller budet om biskoppers væremåde finder Poul Helgesen i 1. Tim. 1 og 3. Her vender han tilbage til spørgsmålet om giftermål eller cølibat. Begge dele skriver Poul Helgesen er ens frie valg, og dertil behøves hverken lægmand, præst eller biskop. Men hvis det går så vidt, som nogle sværmere mener, at alle præster og biskopper SKAL være gifte, så havner vi i problemer, for de allerbedste biskopper fulgte apostlenes eksempel og forblev ugifte.³⁴ Hvad Paulus mener med at en biskop skal være een hustrus mand forklarer Poul Helgesen i det følgende. Om nogen gift mand kåres til biskop, så skal den udkåres som enten har været gift (og nu er enkemand) eller endnu har sin første hustru. Her tager Poul Helgesen også Erasmus af Rotterdam til hjælp, som Poul Helgesen også har stor respekt for og er enig med et godt stykke hen ad vejen. Erasmus siger, ifølge Poul Helgesen, at det at være gift en gang tyder på ægte kærlighed, men at gifte sig anden gang er et tegn på ukyskhed.

Emnet her ligger Poul Helgesen meget på sinde, ikke fordi han selv finder det specielt vigtigt, eller fordi han har et stort had til kvinder eller foragt eller ringeagt for dem. Nej, emnet er taget op fordi det er et af malmøprædikanternes argumenter mod den romersk-katolske embedsindehaver. Poul Helgesen ser yderst praktisk på problemet, og undrer sig over hvorfor det lige er giftermålet der interesserer så meget. For at undgå enhver mistanke bør kirkens folk ikke have kvindelig hushjælp foruden nære familiemedlemmer: "Oc dog thet er ynckeligtt oc begrædeligtt att nogre synder schule regneere ij then hellige kircke, tha er thet meg eett stortt wnder, att mange legge paa sind oc hierte, thet eniste bojerij som findis hoss syndige prester, oc andre synder som ere bode større oc wærre offuersee the platt, mett een syndelig oc fordømmelig skonsill. Att wære een aagerkarill, een fogett, een toldere, een fiigtere, een daablere, een meenedere, een spottere, een wedtzlere, som er then ther kiøber eller sælger kirckins geestlige forlæninger oc rente, er møgett større synd end att wære

wdi handell oc samfwnd paa noghen tiid mett eett qwindfolek som mange ere (dess wær) somme meer, oc somme mijndre, somme lengre, oc somme steckere.”³⁵

Det skal dog ikke forstås som om Poul Helgesen forsvarer skørlevned, men tingene må ses i relief. Syndere har brug for hjælp og trøst, og ikke mindst en retfærdig dom. Poul Helgesen mener, at der er en tilbøjelighed til at dømme små synder hårdt og store synder blidt.³⁶ Synd og ondskab skal bekæmpes, således at kristendommens sæder og skikke kan blive agtet og æret. Men hvis noget skal forbedres, da skal det gøres af de der har embedets magt, det vil sige af de, der er ”forstandere og statholdere” i den hellige kirke, eller også af de mange gode og lærde mænd når de samles til råd.³⁷

Her som andre steder i Poul Helgesens skrifter kan det være svært at forstå, om Poul Helgesen taler om paven eller om biskopper i al almindelighed. Poul Helgesen bruger ofte udtrykket ”Jesu Kristi statholdere”, men det er lidt uklart om han konsekvent bruger det om paverne eller om det også nogle gange dækker over bispeembedet.³⁸ En anden ting er, at Poul Helgesen ved opremsning af gejstlige embeder ikke nævner paven.³⁹

Det lader til at paveembedet for Poul Helgesen ikke er et embede der i agtelse svæver højt over den agtelse, man skylder bispeembedet. Men da den ære, man skylder det ideelle bispeembede, også er stor hos Poul Helgesen, kan man ikke konkludere at han er modstander af eller negativt indstillet mod paven. Tværtimod undrer det Poul Helgesen, at man uden videre tager Paulus, Peter, Jakob og Johannes til indtægt for at have skrevet og belært om Guds råd, men samtidig ikke er parat til at give den samme myndighed til *Jesu Christi statholdere her paa iorden, ther oc saa lerde fra seg then samme tro, oc henne bestyrckede aff Gudtz magt, met the samme teghen som giordis aff the hellige apostele, for huilken stadige tro oc loffue the ginge wdi døden oc stiørte theris blodt, ther met at befeste bode tro oc lerdøm, magt oc befaling*⁴⁰. Uden at nævne ordet viser Poul Helgesen således sin støtte til *successio apostolica*, men generelt gælder det, at han ikke er den store dogmatiker.

Paven eller statholderen er som nævnt nødvendige for kirkens enhed. Uden dem ville vi i dag for eksempel ikke vide, hvilke skrifter der var kanoniske eller ej. Det er vigtigt for Poul Helgesen at understrege forskellen mellem embede og embedspersonen. Den, der besidder magt, er dog kun et dødeligt menneske og bør føje sig for Guds retfærdighed. Det kan dog synes uretfærdigt, at fyrsten gerne tilgives fejltrin og ikke misbilliges for at besidde magt, men deri-

mod bliver en gejstlig person, især pave, straks betvivlet evnen at regere ret, hvis han gør den mindste fejl.⁴¹ Peter fornægtede Jesus Kristus, men blev ved hjælp af Guds nåde alligevel en hellig martyr. Og hvis det virkelig var sådan at vi ikke skulle lyde syndere, så var der ingen at adlyde. Ingen kan sige sig fri fra synd.

Dette leder os hen til Poul Helgesens syn på *forholdet mellem stat og kirke*, selvom disse begreber er nutidige. Luther ønskede som bekendt, at de to skulle holdes adskilt. Den romersk-katolske kirke ønskede med Bonifatius' "Unam Sanctam"⁴² i hånd, at den verdslige øvrighed underlagde sig den gejstlige, men hvad med reformkatolikken Poul Helgesen? J. Oskar Andersen hævder, at Poul Helgesen havde et ideal om virkeliggørelsen af et ægte teokrati på jorden. Der skulle paven som Kristi statholder styre hele verden med Bibelen i hånd, og "sværdet" uddelegeret til verdslig øvrighed: "tha haffde Christi statholdere her paa iorden, magt saa at sette oc skicke, som the hellige apostele ther Christus selff kallede oc wduolde, nar then samme magt schulde bliffue wdi kirckin saa lenge som werdhen stodt, ther Gud haffde giffuet the første aposteler".⁴³

Man kan diskutere, hvor stor en magt, paven skulle besidde i en sådan stat, men at kirken skulle være alle folks overhoved, ifølge Poul Helgesen, kan der vist ikke være tvivl om.⁴⁴

Dermed mener Poul Helgesen ligesom Erasmus, at den bedste fyrste er den, som er blevet kristent opdraget. Han oversatte til Christian d. 2. Erasmus' "De institutione principis christiani". Der opfordres fyrsten til at omvende og hjælpe sit folk til frelse. Fyrsten selv er så forpligtet til at lyde kirkens mænd og sikre kirkens frihed. Denne teokratiske ordening stemmer overens med hans syn på embedet både, som forvalter af de frelsesnødvendige nådemidler, og som det sted hvor man rådgives om at bekæmpe synden: "Aldrig stodt noghen menighedt wel, huerckin i then gammill eller ny low, wdhen huar som bisper oc prester haffde magt oc raadt hooss Herrir oc Furster oc saa paa werdsins wegne, oc the Landt oc Riige haffue altidt standhet wdi best pynthe, oc gode regementhe, huess Furster som haffde raadt oc hielp aff Bisper, prester oc klerckerij, som wore besynderlige skickede til Gudtz embede".⁴⁵

Det er dette ideelle forhold mellem verdslig og gejstlig øvrighed, som er blevet korruperet ved, at kirkens mænd har glemt deres åndelige forpligtelser, og har tænkt mere på magt, penge og prestige. Kirken har undermineret sig selv, og gjort den verdslige øvrighed uafhængig af sig, samtidig med at den har tilladt ukvalificerede

medarbejdere at overtage vigtige kirkelige embeder. Men ikke kun kirkens folk har svigtet deres pligter, også de to seneste danske konger har vist sig som tyranner. "Skibykrønikens" beskrivelse af Christian d. 2. er i overensstemmelse med Erasmus' adskillelse mellem konge og tyran. Poul Helgesen laver en opremsning af de ugudelige ting som Christian d. 2. har udført, blandt andet har han tiltaget sig *Herredømme over frie Mennesker, der vare løskøbte ved Kristi Blod, som om de vare uskellige Kreaturer*, og lidt efter forsætter han: "Paa Grund af disse saa umilde og ugudelige Gerninger, Drab, Mandslæt, Udplyndringer og utallige andre Besværinger, var det ubilligt og ugudeligt overfor Gud og Mennesker længere at finde sig i denne Tyran, da han ofte i al Ærbødighed har været paamindet, men aldrig har villet bedre sig".⁴⁶

Det er værd at lægge mærke til, at Poul Helgesen påpeger, at man har forsøgt at tale kongen til fornuft, men denne har ikke villet lytte. Poul Helgesen står nemlig med et stort problem i forsvaret af oprøret mod Christian d. 2. Poul Helgesen er imod opsætsighed mod øvrigheden. Det samme standpunkt har Erasmus, som derfor lægger stor vægt på gode rådgivere, som især kan give den kommende fyrste den rigtige kristne opdragelse og belæring i dennes barndom. Men hvis fyrsten er omgivet af dårlige rådgivere, slutter Erasmus at der ikke er meget at stille op. Poul Helgesen griber dog til dette halmstrå i sit forsvar af oprøret. I "Skibykrøniken" nævner han blandt andet Mor Sigbrit og Didrik Slagheck, som to personer der havde ført kongen på vildspor.⁴⁷ En anden forklaring på oprøret mod kongen er "oprørsparagrafen", som første gang blev indført i 1483 under Kong Hans. Denne pligt til at afsætte en regent, hvis denne bryder sin ed, fritager de folk, der afsætter kongen for edsbrud.⁴⁸ Desværre blev Poul Helgesen hurtigt skuffet af den nye konge, Frederik d. 1., som ikke viste sig meget bedre for den katolske kirke end sin forgænger. Fra 1526 og frem omtales Frederik d. 1. kun som *sacrilegus rex*, den kirkerøveriske konge. Hvor Christian d. 2. var forledt af dårlige rådgivere, var Frederik d. 1. selv ophavsmand til alle kirkens ulykker, idet han var en dårskabens mand, der hellere viede sit liv til: "Nydelse, Spil og Lystighed, som han forbeholdt sig alene som noget, der passede sig for ham, medens han henviste Omsorgen for Ret og Billighed til andre, som noget, der ikke passede sig for ham og som noget han ingenlunde havde Tid til at beskæftige sig med for Spillet's Skyld".⁴⁹

Poul Helgesen har udvist stor interesse for Danmarks ledelse. "Skibykrøniken" er langt hen ad vejen fortaler for valgkongedøm-

met. Men som bogen skrider frem og forfaldet gør sit indtog i Danmark, lige meget hvad rigsrådet prøver på, skifter Poul Helgesen langsomt standpunkt. Poul Helgesen beskriver, hvordan fromheden er sporløst forsvundet, og at skatter tynger folket, alt imens Frederik d. 1. fjerner landets rigdomme til sit eget hertugdømme i Holsten.⁵⁰ Poul Helgesen viser her en sorg over Danmarks forfald, og dermed en stor fædrelandskærlighed. Værre bliver det efter 1533, da Danmark står uden en konge. Det gav nemlig frit spil til Joakim Rønnow og herremændene. Efter hårde ord mod disse, konkluderer Poul Helgesen: "Derfor havde det ogsaa været bedre, om Danmark allerede havde været et Arverige, ikke et Valgrige, thi vi se, at Arverigerne altid ere i den mest blomstrende, men Valgrigerne i den ynkeligste og ulykkeligste Forfatning og altid udsatte for manges Rovlyst og Voldsfærd".⁵¹

Det lader altså til at Poul Helgesen bevæger sig mod en accept af, hvad der efter Grevens Fejde skulle blive situationens resultat.⁵²

Poul Helgesen viste selv i sit eget liv, hvad det var, han mente med, at præster skulle tage ansvaret op, og ikke ligge under for den verdslige myndighed. Specielt de to prædikener fra henholdsvis 1522 og 1526 til de to konger Christian d. 2. og Frederik d. 1. viser os en karmelitermunk, der tager sit erhverv seriøst. Hver af de to prædikener fik stor betydning. Den første tale fandt sted den 29. august 1522, og blev holdt for Christian d. 2. på slottet i København. Talen handlede om mordet på Johannes Døberen, da den 29. august netop er St. Hans dag. Vi kan kun gå udfra, at Poul Helgesen ikke lagde fingrene imellem i sammenligningen mellem Herodes og Herodias og det forhold, kongen havde til Dyveke. Resultatet af prædikenen udeblev da heller ikke, da kongen kort tid efter tog gavebrevet til karmeliterne om ejendom af St. Jørgensgård tilbage igen. Kort tid efter måtte Poul Helgesen flygte til Jylland og blev der involveret i oprørsskriftet mod Christian d. 2.

Den anden store prædiken, som fik følger, blev holdt den 24. juni 1526 også i København for en konge, som Poul Helgesen syntes svigtede sin pligt, denne gang Frederik den 1. Poul Helgesen var blevet lovet frit lejde til slottet, hvor man ønskede at høre hans mening om Luther.⁵³

"Og efter at samme Povl frit, men dog maadeholdent, havde sagt sin Mening om Lutheriet, idet han uforbeholdent tilstod, at intet af de to Partier besad det rette Maadehold, og at saaledes den ene Part ikke burde kaldes til Regnskab for sine Fejl, uden at det samme ske-

te med den anden, saa blev han, da han gik ned fra Slottet, overøst med saa store Forhaanelser, Skældsord og Bagvaskelser af en Skare larmende og støjende Soldater, at man nær havde slaaet ham ihjel".⁵⁴

To forhold er værd at lægge ekstra mærke til i dette citat. For det første Poul Helgesens ligefremhed og mod. Når folk ønsker en prædiken, skal de også få det, om den så skal holdes blandt folk, som ikke ønsker en det bedste. Det andet er Poul Helgesens udtalelser om "lutheriet". Han forkaster lutherdommen fuldstændig, men på visse punkter er han ikke afvisende overfor den kritik, som Luther for eksempel har rettet mod de gejstlige. Poul Helgesen kan kun være enig med Luther i mange af de anklager. Så de skarpe udfald, som han retter mod prædikanterne og mod Luther retter han også mod sine egne: "Vel er det sandt, at jeg i høj Grad billiger noget af det, som Luther har benyttet, men som er for godt til at kaldes luthersk; men paa den anden Side er der adskilligt, som i Sandhed er luthersk, det vil sige kættersk, og stridende mod al Fornuft, og det afskyr jeg saa stærkt, at ingen kan afsky det mere."⁵⁵

Poul Helgesen oversatte også Luthers "Eyn bett buchlin" til dansk, da han mente den burde læses, ikke for Luthers lærdoms skyld, men for Jesu Kristi lærdoms skyld.⁵⁶

Poul Helgesen ønskede en reform af kirken, men den kunne og burde kun udgå fra de gejstlige selv. Almindelige mennesker havde ikke ret til at gøre oprør mod embederne, men på den anden side havde kirkens folk pligt til at føre menigmand på rette vej, nemlig vejen til frelse. Problemet var selvfølgelig at få kirkens folk til at indse, at det var nødvendigt at reformere kirken. Dertil krævedes en ny fromhedsbølge, og den skulle både gælde for kirkens mænd og for almindelige mennesker, men måtte komme fra de gejstlige.⁵⁷ Deraf følger alle Poul Helgesens skarpe udtalelser om præsternes uvidenhed og biskoppernes gerrighed, som vi især i "Skibykrøniken" ser så mange af. Poul Helgesen har sandsynligvis ventet, at reningen var på vej med bibelhumanismen. Den skulle sørge for bedre skolegang, nærgående bibellæsning, bekæmpe forfaldet, misbruget og forsømmelserne i kirken og i klostrene.⁵⁸ Målet var at opnå *pia eruditio et erudita pietas*, det vil sige en enhed af teologisk dannelse og af fromhed, præget af den teologiske dannelse.

Noter

1. Denne artikel er baseret på mit speciale: "Poul Helgesens syn på kirke, embede og nadver sammenlignet med teologien hos den Romersk-katolske kirke, hos Erasmus af Rotterdam, hos Martin Luther og hos de danske prædikanter Peder Laurentsen, Frands Vormorsen og Hans Tausen" ved Institut for Kirkehistorie, Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, 1998.
2. C. T. Engelstoft, "Paulus Eliæ", i: *Nyt Historisk Tidsskrift* IIR2, København 1848
3. Ludwig Schmitt, "Der Karmelitter Paulus Heliä", *Ergänzungsheft zu den Stimmen aus Maria-Laach*, Freiburg im Breisgau 1893
4. J. Oskar Andersen "Paulus Helie I", København 1936 p.71.
5. Niels Knud Andersen, "Confessio Hafniensis", København 1954
6. Da Poul Helgesens endeligt ikke er kendt i dag, er det selvfølgelig ikke helt sikkert om Poul Helgesen forblev i den romersk-katolske kirke eller ej. Men alle hans udtalelser frem til hans forsvinden i 1534 tyder ikke på at han planlægger at konvertere til protestantismen.
7. "Skrifter af Paulus Helie" bind I-VII, ed. P. Severinsen, Marius Kristensen, Hans Ræder og Niels Knud Andersen, København 1932-48, Skrifter V p. 260
8. Skrifter II p. 54
9. Skrifter II p. 139
10. Th. Lyby Christensen, "Paulus Helie og Thomas More om bibeloversættelse, brug og misbrug", i: *Kirkehistoriske Samlinger* 1965-68 p. 281
11. Skrifter III p. 104
12. Skrifter II p. 55
13. Skrifter III p. 126
14. Th. Lyby Christensen understreger at for Poul Helgesen er der ikke nogen klar skelnen mellem økumeniske konciler og lokale synoder. 1965-68 p.285 note 39
15. J. Oskar Andersen 1936 p. 61
16. Th. Lyby Christensen, 1965-68 p. 290
17. Gondulphus Mesters, O. Carm., "The carmelite province of Denmark 1410- ca. 1540" i: *Carmelus, commentarii ab instituto carmelitano editi, Volumen tertium*, Roma 1956 p. 239
18. Gondulphus Mesters, O. Carm., 1956 pp. 239
19. Skrifter II p. 225
20. Hans Peters, "Paulus Helies forhold til Erasmus af Rotterdam" Historisk Institut 1967, Upubliceret speciale, Københavns Universitet 1967. p. 49
21. Skrifter III pp 63
22. Skrifter II p. 129-30
23. Skrifter III p. 207
24. Skrifter III p. 157
25. Poul Helgesen har ret i at cølibatet har en omtumlet tilværelse, og det var først ved påskesynoden 1059 at et totalt forbud mod præsteægteskaber vedtoges.
26. Skrifter II p. 159
27. Skrifter II p. 166-67
28. Skrifter II pp. 166

29. Skrifter II p. 197. Modige ord at skrive til Sveriges konge, men på en måde "opblødt" ved at blive lagt i munden på Ignatius.
30. Skrifter II pp. 107. Igen tager Poul Helgesen udgangspunkt i Ignatius, som siger at han har det fra Helligånden. Dette er den ypperste form for autoritet set fra Poul Helgesens side af.
31. Skrifter II p. 108
32. Skrifter II p. 109
33. Poul Helgesen er en fin politiker her i sit brev til Kong Gustav, hvor han gør meget ud af forholdet mellem fyrster og gejstlige. Han smigrer ved at bruge store kejserer som Konstantin og Karl den Store, og skræmmer ved at nævne fortabelsen hos kætterne. Skrifter II p. 199
34. Skrifter III p. 161. Argumentet er lidt søgt, men viser dermed hvor tåbeligt Poul Helgesen synes denne sværmer-idé er.
35. Skrifter III p. 163
36. Skrifter III p. 164. Et eksempel er at en tyv får dødsstraf, mens en morder ikke får det.
37. Skrifter III p. 143
38. Jvf. Skrifter II p. 131, p. 159, p. 199, p. 224
39. Jvf. Skrifter II p. 113, p. 103, p. 183
40. Skrifter II p. 224
41. Skrifter II p. 176
42. Bonifatius VIII (1294-1303) ønskede at styrke pavemagten mod national-staterne. Han citerer Lk. 22.38 "Her er to sværd", og bruger det til at argumentere for at kirken har rådighed over begge sværd, både det åndelige og det verdslige. Det åndelige føres af kirken, det verdslige føres for kirken.
43. Skrifter II p. 224
44. Kjeld Galster mener også at Poul Helgesens idealstat er et teokrati: "Hvad Paulus Helie kræver er da, at alle, lige fra menige Almue til *Fyrsten*, skal lyde Bispens og Bispens atter Kristus, "saa kan eendrectighed wdi alle maade bewaaris" (II 197). Hans ideal er altsaa en teokratisk Stat, hvor den guddommelige natur gennem Kirken og Bisperne hersker. Kjeld Galster, "Paulus Helie mod Kristian II" i: Kirkehistoriske Samlinger 6. række, bind II, København 1936-38, p. 249.
45. Skrifter II p. 183. Jf. "Oc aldrig stod cristhendomen wdi bædre pynthe, en nar han haffde Siluestrum Paffue regherindis met seg oc lodt seg aff hanwn sige, oc saa lenge som then hørsumme war ij then hellige kircke, at werdsins furster wore eendrectige met Christi statholdere her paa iordhen, oc inghen ting paa sloge wdhen theris raadt, tha forøgtis cristhendomen huilkedt ieg motte wijdelige nock bescriffue, ther som tidhen kunne till recke, aff samme Constantini, Theodosij, Jouiniani, Pipini, Caroli magni, Sancti Chanuti, oc Sancti Erici historier oc andre mange wtalige Crønicker." Skrifter II p. 199
46. "Skibykrøniken" på dansk ved A. Heise, København 1967 p. 91
47. Kai Hørby, "Skibykrønikens politiske tendens" i "Festskrift til Povl Bagge" København 1972 p. 121
48. Kai Hørby 1972 p. 122
49. Skibykrøniken 1967 p. 159
50. Skibykrøniken 1967 p. 157
51. Skibykrøniken 1967 p. 170-171.
52. Kai Hørby 1972 p. 127
53. K. Valkner, "Paulus Helie og Christiern II - Karmeliterkollegiets opløsning",

Oslo 1963 p. 19-27. I det kapitel gennemgås også diskussionen om, hvilke af de to St. Hans dage det er, Poul Helgesen taler om i Skibykrøniken.

54. Skibykrøniken 1967 p. 116-117.

55. Skibykrøniken 1967 p. 197

56. Paven havde ved bandbullen i 1520 forbudt læsning af Luther, men dette forbud blev først gyldigt i Danmark i 1524. Poul Helgesen var i 1524 igang med sin oversættelse, men lagde den på grund af forbudet lidt på hylden. Hans oversættelse blev derfor først udgivet i 1526 under andre forhold. Skibykrøniken 1967 p. 198 note 1

57.J. Oskar Andersen 1936 p. 83

58.J. Oskar Andersen 1936 p. 84

Summary

This essay about the Danish Carmelite Poul Helgesen concerns his view on the church and the clergy. My thesis is that he values both very highly, but former studies by various scholars have not always agreed on the subject. My studies of Poul Helgesen's own scriptures have indicated that, for him, the connection between church and clergy is very close. When the church is led by good and honourable men, as in the Apostolic days, which for Poul Helgesen stand as the Prime of Christianity, no harm or schism can damage the church. Unfortunately incapable men have been misguiding the church into a moral and theological decline and because of that heretical factions have emerged. The solution to that serious problem Poul Helgesen finds in a reform of the church. Still he never wanted to leave the Roman Catholic Church, for him the only church, because outside the church there is no salvation.

In view of his rather direct attacks on the defects and mistakes in the church, and at the same time many disputes with his former pupils and fellow friars, who stood as frontfigures in the early start of the Danish reformation, Poul Helgesen found himself fighting on two different fronts. In the book "Mod Malmøbogen", ("Against the Malmøbook"), Poul Helgesen describes his three different "Ways", two bad and one good.

The first Way is taken by those who fall from the old church and now despise everything old, as though they had never been following any of God's precepts or his will.

The second Way is quite opposite. Here they despise everything new and defend everything old, both the good and the bad. They turn a blind eye to the mistakes and the errors. They defend the external forms of the church but lack in devotion, charity, purity, piety and justice.

The alternative to those two Ways is the third Way. It is taken by good, fair men, who give honour and glory to christian things. They remove all actions of sin from the church and reestablish genuine christian values.

It is remarkable how much Poul Helgesen stresses the duty of the clergyman instead of his rights and power.

Unfortunately the church has degenerated. Churchmen have forgotten their spiritual obligations and turned their minds towards power, money and worldly prestige. The church has been corrupted by its own members and has allowed the secular authorities to become independent. At the same time unqualified clergymen have taken over most of the important clergies.

Poul Helgesen wanted a reform of the church, but in his view it should and could only come from clergymen themselves. Common man had no right to rebel against the clergy, but on the other side the men of the church had the responsibility to guide the common people in the right way, namely the way to salvation. The problem of course was to make churchmen realise the need for reforms. For that to happen it requires a new wave of piety and that should include both the clergy and the ordinary people, but ought to emanate from the church. That is the main reason why Poul Helgesen chastises the ignorance and avarice in the church, which we for example can read about in the book "Skibykrøniken".

In fact Poul Helgesen had expected that the rescue of the church was imminent with the emergence of Biblical Humanism, which aimed to provide better schools and more Bible studies and thereby to avoid the decline in the church. The main goal was to obtain *pia eruditio et erudita pietas*, that is a unity of pious education and educated piety.